

2.28

Stelling van Amsterdam

I Typering

De Stelling van Amsterdam is een *waterlinie*, die in een cirkelvorm rond de hoofdstad en ommeland (voedselvoorziening!) is gelegd. De hermetisch te sluiten cirkel was bedoeld als laatste weerstandspunt in de landsverdediging, het Nationaal Reduit.

De Stelling als geheel is een gecompliceerd samenstel van inundatievlakten, inundatiegrenzen, een systeem van waterlopen en allerhande waterstaatkundige werken en forten op kwetsbare plekken.

II Gereedschapskist

De Stelling van Amsterdam bestaat in grote lijnen uit:

- de Liniedijk: de feitelijke grens tussen het verdedigde land, de stad Amsterdam en directe omgeving, en het te inunderen gebied rondom. Deze lijn komt grofweg overeen met de hoofdverdedigingslijn of hoofdweerstandsstrook, die meer een administratieve grens was. In oorlogstijd is de dijk de inundatiegrens; delen ervan zijn bestaande dijken en kades met een rol in de waterhuishouding, andere zijn specifiek voor de Stelling aangelegde liniedijken (bijvoorbeeld de Geniedijk). Op kaart is de lijn globaal aangegeven.
- forten: versterkingen op strategisch gelegen of kwetsbare plaatsen, en steeds op ca. drie kilometer afstand van elkaar in een cirkel rond Amsterdam. Toegangen tot het inundatiegebied via dijken, kades, spoorlijnen en rivieren (ook accessen genoemd) konden vanuit de forten worden verdedigd. Vandaar konden soms ook de waterstaatswerken bediend worden. Ieder fort van de Stelling was in principe standaard voorzien van een fortwachterswoning en een genieloods, als enige linie in Nederland.
- inundatiegebied: het onder water te zetten gebied, dat enkele decimeters onder water zouden komen te staan. In vreedetijd waren het gewone weilanden of bouwland.
- vestingsteden (Muiden en Weesp): versterkte steden, alleen

gelegen in het noordoostelijk deel van de Stelling, waar versterkingen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in de Stelling werden opgenomen.

- inundatiesluizen: sluzen die opengezet konden worden om een gebied onder water te zetten. Het water stroomde dan eerst in een ontvangkom, om vervolgens verder te lopen. Dit soort sluzen zitten meestal in de dijken langs de ringvaarten en veenriviertjes in het gebied.
- inundatiekanalen: gegraven en natuurlijke waterlopen waardoor water om te inunderen werd aangevoerd. Bij de Stelling van Amsterdam blijft het aantal inundatiekanalen beperkt; de inundaties zijn meestal heel direct en lokaal.

III Periode van aanleg

De huidige Stelling van Amsterdam is aangelegd vanaf 1880; in 1914 waren de meeste forten gereed. Het noordelijk deel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, bestaande uit oudere versterkingen en vestingsteden, werd in 1913 in de Stelling opgenomen.

IV Ligging

De Stelling ligt in een cirkel rond Amsterdam, steeds op zo'n 15-20 km. afstand van de binnenstad. De Stelling is ca. 135 km. lang en strekt zich uit van de zuidrand van de Beemster in het noorden, tot aan Uithoorn en de Geniedijk in het zuiden.

V Ontstaan en ontwikkeling

De Stelling van Amsterdam heeft vele voorgangers gehad. De belangrijkste daarvan zijn geweest de Posten van Krayenhoff (1799-1810) en de Oude Stelling van Amsterdam (1869-1874).

De Posten van Krayenhoff waren ongeveer 45 kleine aardwerken die nauwelijks onderhouden werden en al snel vervielen of wegzakten in de slappe grond. De posten lagen dicht bij de stad dan de Stelling, tussen Zunderdorp in het noorden en Ouderkerk in het zuiden. Van Krayenhoff's posten zijn er enkele naderhand in de Stelling van Amsterdam opgenomen, bv. post 6 (Werk aan het IJ voor Diemerdam, nr.2) en post 9 (Werk op het Vuurtoreneiland, nr. 39) Als Oude Stelling werd een deel van deze posten aangepast en onder profiel gebracht. Deze forten zijn of verdwenen, of alleen als object en niet langer als deel van een linie te zien.

In de jaren 1843-1846 werden enkele posten tot vier torenforten verbouwd vanwege de droogmaking van de Haarlemmermeer: de forten bij Heemstede, Schiphol, de Nieuwe Meer en het Fort aan de Liede. Ook hiervan is weinig over. Het laatste fort is bij de Stelling getrokken (nr. 19), en ter plekke van Fort de Nieuwe Meer heeft

Defensie een uitgebreid magazijnencomplex gebouwd.

In 1870-1880 werden ontwerpen gemaakt voor een nieuwe Stelling, die langzaam vorm kreeg. Men begon met de aanleg van het kustfort bij IJmuiden en het fort bij Abcoude. Vanwege de slappe bodem werd voor ieder fort eerst een zandophoging aangebracht, die voor de bouw enkele jaren tot rust moest komen. Als gevolg van de invoering van de brisantgranaat ontstond ca. 1890 een nieuw, sterker type fort. Voor 1907 werden forten volgens eenzelfde type gebouwd, na 1907 werd een ander, compacter en van mitrailleurs voorzien type toegepast. In 1914, toen tijdens de mobilisatie aan de werkzaamheden een abrupt einde kwam, waren de meeste forten voltooid. Alleen de forten aan de Winkel, bij Botshol en bij Kwadijk zijn onvoltooid gebleven. Een fort bij Muiderberg is nooit verder gekomen dan een paalfundering (1913).

In 1913 werd het noordelijk deel van de NHW opgenomen in de Stelling.

Tijdens WOI werd bij Spaarndam een groot aantal schuilplaatsen van gewapend beton gebouwd, die nog aanwezig zijn. In 1922 werden het noordelijk deel van de Stelling en het fort bij IJmuiden opgenomen in het Noordfront van de Vesting Holland.

In 1960 waren de onderdelen van de Stelling opgeheven als vestingwerk.

Niet alleen de genoemde forten en werken maakten deel uit van de Stelling, maar ook diverse gebouwen binnen Amsterdam die in tijd van oorlog specifieke functies zouden vervullen. Voorbeelden zijn de graansilo Korthals Altes voor voedselopslag, geneesmiddelen- en kledingmagazijnen, een militaire bakkerij, een hospitaal en het rijkspostduivenstation in Artis.

VI Ruimtelijke context

De ruimtelijke context van de Stelling verschilt aanmerkelijk per deelgebied. Het noordelijk deel van de Stelling ligt nog in open agrarisch gebied langs de randen van de droogmakerijen. De Stelling overlapt hier met een ander Werelderfgoed-gebied, de Beemster. Langs het IJmeer geldt hetzelfde; de forten liggen hier aan open water.

In het zuidelijk en zuidoostelijk deel valt de Stelling als militaire linie veel minder op. Hier is gebruik gemaakt van bestaande riviertjes en dijken met hun grillige beloop. De niveauverschillen zijn groot, waardoor veel waterwerken nodig zijn. De druk op het gebied, in het noordelijk deel van de Vechtstreek, is vrij hoog: gemeenten willen uitbreiden, de recreatie neemt toe en bovendien wordt het gebied, en dus de Stelling, naar het oosten en naar het zuiden door zware infrastructuur doorsneden.

Aan de westkant zijn de inundatiegebieden, vanwege de duinen, altijd erg smal geweest. Hier is het gebied tussen Heemskerk en Heemstede sterk verstedelijkt. Vanwege de geluidscontour van Schiphol is de bebouwing niet over de linie heen gekomen.

De situering van het fort bij IJmuiden is na 1929 fundamenteel veranderd: door de aanleg van de nieuwe sluizen ten noorden van het fort, kwam dat op een eiland te liggen. Door de verbreding van het Noorderbuitenkanaal in 1976 werd de droge grachtrand aangetast.

In de Haarlemmermeerpolder bestaat de Stelling uit grote rechte lijnen, net als de droogmakerij zelf. Hier breidt Hoofddorp zich sterk uit, waardoor de Geniedijk voor een deel in bebouwd gebied is komen te liggen. Dijk en kanalen zijn wel bewaard gebleven. Ook hier houdt Schiphol de bebouwing tegen.

De meeste onderdelen van de Stelling binnen de stad Amsterdam hebben inmiddels een nieuwe bestemming gekregen: de Graansilo is tot woningen verbouwd, de woningcorporatie het Oosten heeft haar hoofdkantoor in het vroegere Rijks Magazijn van Geneesmiddelen, in de voormalige Cavalleriekazerne is de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten gevestigd, de kledingloodsen aan de Conradstraat zijn gesloopt.

VII Huidige staat

De Stelling als geheel is goed bewaard gebleven. Het is de linie die in Nederland het best als samenhangend militair systeem erfahrbaar is, door de betrekkelijk geringe afstand tussen de forten onderling, de vele daartussen gelegen werken (waterwerken, kades en liniewallen etc), door de korte en vrij recente bouwtijd waardoor bijvoorbeeld de forten veel op elkaar lijken en betrekkelijk goed bewaard zijn gebleven. Vrijwel overal zijn fortgracht en hoofdgebouw intact gebleven en bij een deel van de forten zijn fortwachterswoning en genieloods nog aanwezig.

Niet alleen als samenhangend geheel maar ook in onderdelen is de Stelling van Amsterdam het best bewaard gebleven.

Vrijwel alle forten staan op de rijksmonumentenlijst. In 1996 is de Stelling door de Unesco - als tweede Nederlands object - op de Werelderfgoedlijst geplaatst (World Heritage List). Daarbij is het uitgangspunt: de keerkades en het ingenieuze watersysteem 'do not count as a specific part of the Stelling'. Hetzelfde geldt voor het 'kraansysteem' voor de wateraanvoer, dat loopt tot de duinen en Den Helder. De provincie Noord-Holland heeft echter 144 objecten op de provinciale lijst geplaatst, waaronder ook veel waterstaatkundige werken. Dat is niet overbodig: zelfs op die lijst staande werken tussen de forten in, zoals wallen, dammen en sluizen worden

ongemerkt geëgaliseerd en dichtgegooid door onwillige of onwetende eigenaren.

Het deel van de Stelling in de provincie Utrecht is echter niet beschermd: er is geen provinciale lijst en ook gemeentelijke monumentenlijsten ontbreken. De gemeente Ronde Venen vormt daarop een uitzondering.

Na het plaatsen van de Stelling op de UNESCO-lijst heeft de provincie Noord-Holland de Stichting Stelling van Amsterdam in het leven geroepen met als taak o.m. 'het duurzaam instandhouden van de Stelling als geheel'. Haar 'zusterorganisatie' Herstelling is gericht op concrete uitvoeringsprojecten, meestal werkervaringsprojecten voor jongeren. Veel van de forten worden door deze organisatie opgeknapt en onderhouden.

VIII Belangrijkste aanwezige werken

1. Fort Pampus

Aangelegd in 1887-1895 als kustfort op een ondiepte in het IJ. Oorspronkelijk kwam dit fort niet voor in de plannen voor de Stelling. Vanwege dreiging van de Duitse vloot is het eiland naderhand toegevoegd. Het fort zelf bestaat uit een ovaal gebouw, bewapend met twee pantserkoepels. Veel van het interieur van de gebouwen, de pantserkoepels en de bijgebouwen is verdwenen. Op het eiland zijn rondleidingen en er is een bezoekerscentrum ingericht. Het fort is eigendom van de Stichting Pampus.

2. Werk aan het IJ voor Diemerdam

Ter plekke van een batterij, aangelegd tegen de Pruisen in 1787, werden aan het eind van de 19e eeuw versterkingen aangelegd ter afsluiting van de toegang tot Amsterdam en de Diemendammersluis. Het werk is in gebruik als paardenstal; het is eigendom van de provincie Noord-Holland.

3. Vesting Muiden

De Vesting Muiden heeft deel uitgemaakt van zowel de OHW als de NHW. De omwalling werd in 1577 en 1677 aangelegd en in de 19e eeuw uitgebreid en verbeterd. De vesting beschermde de bij inundaties belangrijke zeesluizen, de (voormalige) zeedijk en de Naardertrekvaart. Belangrijke en nog goed bewaarde delen van de vesting zoals de bomvrije kazerne werden gebouwd in 1877-1879.

4. Vesting Weesp

De vestingwerken van Weesp zijn aangelegd in 1673 als deel van de OHW. Doel was de Vechtoevers te beschermen en later ook de sluizen die Amstel en Vecht van elkaar scheiden en de spoorlijn

Amsterdam-Hilversum. In de jaren 1859-1861 werden binnen de omwalling een bomvrije toren gebouwd en enkele remises. In 1892 is de vesting bij de Stelling gevoegd. Delen zijn bewaard of hersteld. Bij de zuidelijke wallen ligt nog een complete straat met houten huizen van de 'Verboden Kring'.

5. Fort Uitermeer

Uitermeer werd in 1673 als onderdeel van de OHW aangelegd als aarden fort. Het bewaakte het begin van de 's Gravelandse Vaart en de schutsluis, de weg daarlangs en later de spoorlijn Amsterdam-Hilversum. In 1845 en 1878 werd een nieuw torenfort gebouwd. Restanten daarvan zijn nog aanwezig. In 1913 is het fort toegevoegd aan de Stelling. Het complex is in eigendom en gebruik bij de provincie Noord-Holland.

6. Fort Hinderdam

Fort Hinderdam maakte deel uit van zowel de OHW als de NHW. Het werd in 1673 als aarden fort op een eilandje in de Vecht aangelegd ter verdediging van de Vechtoevers en de toen aanwezige sluis. In 1880 werd het complex sterk gewijzigd en van bomvrije gebouwen voorzien. Het fort ging in 1913 over naar de Stelling van Amsterdam. Het is in omtrek nog herkenbaar; de gebouwen zijn verwaarloosd maar wel aanwezig. Het eiland is eigendom van Natuurmonumenten; het heeft een zeer belangrijke natuurfunctie.

7. Fort Nigtevecht

Gebouwd 1903-1904 in de polder Baambrugge-Oostzijde langs het Amsterdam-Rijnkanaal, ter verdediging van het kanaal, de Vecht en de (voormalige) sluizen. Fortwachterswoning en genieloods zijn bewaard gebleven. In het fort zijn ooit napalm en naderhand muntgeld voor de Rijksmunt opgeslagen geweest. Natuurmonumenten is eigenaar, het fort is in gebruik als natuurgebied.

8. Fort bij Abcoude

In 1884-1887 werd het fort als eerste van de Stelling gebouwd, tussen de spoorweg Amsterdam-Breukelen en de Angstel, en uiteraard ter afsluiting van deze belangrijke toegangen tot Amsterdam. Het fort heeft zowel kenmerken van de oudere, in baksteen gebouwde forten van de NHW, als van latere, gebastioneerde forten van de Stelling. Fortwachterswoning en genieloods zijn aanwezig. De situering is onveranderd. Eigenaar is de gemeente Abcoude; het fort is in gebruik als natuurgebied en visvijver.

9. Fort aan de Winkel

Bouw begonnen in 1908, maar nooit voltooid. Het voorliggende terrein was ongeschikt voor aanvallen waardoor de bouw de laagste prioriteit had en bij het uitbreken van WOI werd gestaakt. Het fort ligt bij het riviertje de Winkel en de Vinkeveensche Plassen, ter afsluiting van de kade en de oevers. Fortwachterswoning en genieloods zijn wel aanwezig. Eigenaar is het Ministerie van Defensie. Het fort is in gebruik als camping, waartoe het terrein is geëgaliseerd

10. Fort in de Botshol

De bouw van het fort, waarvan het aardwerk is aangelegd in 1895 ter afsluiting van de zuidelijke polderdijk en niet-inundeerbare stroken, is nooit voltooid. Het voorliggend terrein was ongeschikt voor aanvallen, waardoor de bouw de laagste prioriteit kreeg en het fort door WOI alleen van houten verblijven werd voorzien. De situatie is nauwelijks veranderd. Eigenaar is Natuurmonumenten, het fort is onderdeel van natuurgebied Botshol.

11. Fort Waver - Amstel

Gebouwd in 1908-1912 op het punt waar de Oude Waver en de Amstel samenkomen, ter bescherming van een niet-inundeerbare strook grond en een zuidelijk gelegen inundatiesluis. De bijgebouwen zijn niet origineel. Het fort is eigendom van Natuurmonumenten en het wordt gebruikt voor wijnopslag.

12. Fort bij Uithoorn

Gebouwd in 1909-1911 in de noordelijke hoek van polder de Tweede Bedijking der Mijdrechtsche Droogmakerij, ter bescherming van erlangs lopende (voormalige) spoorwegen Uithoorn-Alphen aan de Rijn en Uithoorn-Loenen en van de (voormalige) inundatiesluis. De situatie rond het fort is vrijwel ongewijzigd; de eigenaar is Staatsbosbeheer.

13. Fort aan de Drecht

Gebouwd in 1910-1911 op het punt waar de Drecht en de Kromme Mijdrecht bijeen komen. Het fort ligt in een vooruitgeschoven positie t.o.v. de Linie Kudelstaart - Uithoorn, ter verdediging van genoemde waterlopen en van een voor het fort gelegen inundatiesluis. Eigenaar is de gemeente Uithoorn; het fort is in gebruik als galerie en restaurant.

14. Fort bij de Kwakel

Gebouwd 1905-1906, in een vooruitgeschoven positie van de Linie Kudelstaart - Uithoorn ter afsluiting van de Zuider Legmeerdijk en de

Kleine Drecht. Het fort maakte geen deel uit van het oorspronkelijke plan voor de Stelling en is net als Fort aan de Nekkerweg naderhand toegevoegd. Op het glacis bij het fort zijn woningen gebouwd. Het fort is eigendom van de gemeente Uithoorn.

15. Fort bij Kudelstaart

Gebouwd in 1906-1907, bij een inlaatsluis uit 1893. Het fort is gelegen aan de Westeinderplassen, aan het ene eind van de Linie Kudelstaart - Uithoorn. Genieloods en fortwachterswoning zijn nog aanwezig. Een ringkade sluit de de fortgracht af van de Westeinderplassen. Eigenaar is het ministerie van Defensie; het fort is in gebruik als jachthaven en kampeerterrein.

16. Fort bij Aalsmeer

Gebouwd in 1904 in de Haarlemmermeerpolder aan de Ringvaart bij Aalsmeer, ter afsluiting van de vaart, dijk en het droogblijvende stuk grond daarlangs. De achtergelegen dubbele schutsluis en de genieloods zijn nog aanwezig. De situatie rond het fort is praktisch ongewijzigd. Eigenaar is de gemeente Haarlemmermeer, het fort is in gebruik bij de brandweer en een schietvereniging en heeft een zeer belangrijke natuurfunctie.

17. Fort bij Hoofddorp

Gebouwd in 1903-1904 in de Haarlemmermeerpolder aan de Geniedijk, ter verdediging van de doorsnijding daarvan door de spoorlijn naar Leiden en ter afsluiting van de Hoofdvaart en de wegen daarlangs. De situatie is sterk gewijzigd door de bouw van woningen en kantoren rondom het fort. Het fort is eigendom van de gemeente Haarlemmermeer en wordt gebruikt als schietbaan.

18. Fort bij Vijfhuizen

Gebouwd in 1897-1899 - als een van de twee oudste forten van de Stelling - aan de Geniedijk in de Haarlemmermeerpolder, ter afsluiting van Ringvaart en Ringdijk. De spoorweg Aalsmeer-Haarlem loopt er recht op aan. Twee voorstellingen behoren bij dit fort: de Voorstelling bij Vijfhuizen (om het brede gebied dat droog zal blijven langs de Ringdijk te verdedigen) en de Voorpositie bij het stoomgemaal Cruquius. De ijzeren genieloods is als enige van de vier ijzeren Stelling-loodsen overgebleven. Het fort heeft een zeer belangrijke natuurfunctie; eigenaar is de Provincie Noord-Holland; het fort is in gebruik als atelierruimte.

19. Fort aan de Liede

Gebouwd in 1846 als torenfort ter bescherming van de droog te leggen Haarlemmermeer. In 1880 is het bij de Stelling getrokken als onderdeel van de Positie aan de Liede, die werd aangelegd vanwege de geringe inundatiemogelijkheden en de vele toegangswegen ter plaatse. Vanaf dat moment werd het fort steeds verder gesloopt om het zoveel mogelijk aan het zicht te onttrekken. Het ligt in de Ringvaart van de Haarlemmermeerpolder en is eigendom van Rijkswaterstaat.

20. Fort bij Liebrug

Gebouwd in 1898-1900 als deel van Positie aan de Liede, ter verdediging van de spoorweg Haarlem - Amsterdam en de daarlangs lopende trekvaart. De genieloods is aanwezig, de fortwachterswoning is verdwenen. Het fort is eigendom van het recreatieschap Spaarnwoude.

21. Fort bij Penningsveer

Gebouwd in 1898-1901 als deel van de Positie aan de Liede ter verdediging van de Oude Haarlemmerweg. De omringende bebouwing is tot dichtbij het fort genaderd. Het fort heeft een zeer belangrijke natuurfunctie en is eigendom van de Stichting Fort Penningsveer. De houten fortwachterswoning is nog aanwezig. Het fort wordt gebruikt als overnachtingsmogelijkheid en voor recreatie door particulieren.

22. Fort bezuiden Spaarndam

In 1897-1901 gebouwd in de Westbroekerpolder en samen met Fort Benoorden Spaarndam onderdeel van de Positie bij Spaarndam, die was aangelegd ter verdediging van een viertal sluizen, enkele wegen, dijken en het Spaarne. Beide forten liggen op slechts bijna 1,5 km afstand van elkaar en zijn verbonden door een liniewal. In 1917 is hiervóór als extra versterking een voorstelling aangelegd, bestaande uit betonnen schuilplaatsen. De fortwachterswoning is nog aanwezig. Het fort dat in 1998-1999 is gerestaureerd, is eigendom van het Recreatieschap Spaarnwoude.

23. Fort benoorden Spaardam

In 1897-1901 gebouwd in de Westbroekerpolder en samen met Fort Bezuiden Spaarndam onderdeel van de Positie bij Spaarndam, die was aangelegd ter verdediging van een viertal sluizen, enkele wegen, dijken en het Spaarne. Beide forten liggen op slechts bijna 1,5 km afstand van elkaar en zijn verbonden door een liniewal. In 1917 is hiervóór als extra versterking een voorstelling aangelegd,

bestaande uit betonnen schuilplaatsen. Het fort heeft een zeer belangrijke natuurfunctie en is eigendom van Recreatieschap Spaarnwoude.

24. Fort Zuidwijkermeer

Gebouwd in 1900-1903 in de Wijkermeerpolder, als deel van de linie Krommeniedijk-Zuidwijkermeer. Het Noordzeekanaal loopt direct langs het fort. De 2,5 km. lange liniewal naar fort St. Aagtendijk diende als inundatiekering. Het fort heeft een aantal kelders voor de opslag van vlees, dat vermoedelijk werd aangevoerd via het Noordzeekanaal. De situatie rond het fort is gewijzigd door de A9 en verbreding Noordzeekanaal. Eigenaar is de Stichting het Noordhollands Landschap.

25. Fort bij Velsen

Gebouwd in 1897-1899, ter afsluiting van het Noordzeekanaal en als deel van de linie Krommeniedijk-Zuidwijkermeer. Het hoofdgebouw van het fort is in 1983 geslecht door de particuliere eigenaar, als enige fort van de Stelling. Het fort wordt gebruikt als opslagruimte.

26. Fort bij IJmuiden

Het fort werd tussen 1880-1887 aangelegd in de havenmond van IJmuiden, ter afsluiting van het Noordzeekanaal en ter bescherming van de zeesluizen vanuit zowel de land- als de zeezijde. Het maakte deel uit van de uitgebreidere, op deze strategisch belangrijke plek gelegen, Positie van IJmuiden. Door verbreding van sluizen en kanaal is het fort op een eiland komen te liggen.

In 1922 is het fort bij de Vesting Holland gevoegd, evenals de noordrand van de Stelling tussen Beverwijk en Edam (westfront). Door de Duitsers is de positie bij de Atlantikwall getrokken en van uitbreidingen voorzien. Het fort is eigendom van Rijkswaterstaat.

27. Fort aan St. Aagtendijk

Gebouwd in 1897-1899, als deel van de linie Krommeniedijk-Zuidwijkermeer, in de Wijkerbroekpolder, op een locatie die essentieel was voor het - via Zijkanaal A - reguleren van de inundaties in het noordwestelijk deel van de Stelling. Fortwachterswoning en genieloods zijn nog aanwezig. Eigenaar van het fort is de Stichting Noordhollands Landschap.

28. Fort bij Veldhuis

In 1897-1899 gebouwd als deel van de linie Krommeniedijk-Zuidwijkermeer en aangelegd ter afsluiting van een weg en de op het fort aanlopende liniewal en genieweg.

Samen met Fort bij Vijfhuizen is dit het oudste fort van de Stelling. De genieloods is nog aanwezig. Het fort is eigendom van Stichting het Noordhollands Landschap.

29. Fort aan de Ham

In 1900-1903 gebouwd als deel van de linie Krommeniedijk-Zuidwijkermeer, ter afsluiting van de spoorweg Uitgeest-Krommenie, aan de inundatiekade van de Nauwernasche Vaart. Het fort heeft een bosachtig karakter. Het is eigendom van het ministerie van Defensie, en in gebruik als Defensiemuseum.

30. Fort bij Krommeniedijk

In 1900-1903 gebouwd als deel van de linie Krommeniedijk-Zuidwijkermeer. Het fort had als taak het afsluiten van de weg Uitgeest-Krommenie en het wateracces de Krommenie, aan de inundatiekade van de Nauwernasche Vaart. De bijgebouwen zijn gesloopt. Het heeft een zeer belangrijke natuurfunctie; eigenaar is de Stichting het Noordhollands Landschap.

31. Fort bij Marken-Binnen

Gebouwd in 1905 aan de Markervaart, ter verdediging van de vaart en de weg erlangs en de dwars door de Starnmeerpolder lopende liniewal. Oostelijk van het fort ligt een inundatiesluis.

In 1935 is de fortwachterswoning (her)bouwd. Het fort heeft een zeer belangrijke natuurfunctie en is eigendom van Staatsbosbeheer. Het is in gebruik als natuurgebied, brandweeroefencentrum en sportpark.

32. Fort bij Spijkerboor

Gebouwd in 1910-1913 aan de zuidelijke Ringdijk van droogmakerij de Beemster tussen het Noordhollands Kanaal, de Beemsterringvaart en de Knollendamervaart. Het fort heeft een geheel eigensoortige aanleg, bestaande uit twee verdiepingen en een geschutkoepel in de as van het fort. In het fort zijn wandschilderingen aanwezig. Het fort is tijdens WOII en daarna, tot 1992, in militair gebruik geweest. Bij het fort staat een stenen fortwachterswoning, de originele genieloods is gesloopt. Het fort heeft een zeer belangrijke natuurfunctie en is eigendom van Natuurmonumenten.

33. Fort aan de Jisperweg

Gebouwd in 1914 aan de zuidelijke Ringdijk van droogmakerij de Beemster aan het Noordhollands Kanaal, ter afsluiting van de Jisperweg. Bovendien beschermde het fort de nabijgelegen inundatiesluis. Fortwachterswoning en genieloods zijn verdwenen.

Het fort heeft een zeer belangrijke natuurfunctie en is eigendom van Natuurmonumenten.

34. Fort aan de Middenweg

Het fort is in 1912-1913 gebouwd aan de zuidelijke Ringdijk van droogmakerij de Beemster, aan het Noordhollands Kanaal, samen met het fort aan de Jisperweg als laatste van de Stelling. Het fort is eigendom van Natuurmonumenten.

35. Fort aan de Nekkerweg

Het fort ligt in de droogmakerij de Beemster, vanwege het hoogteverschil niet aan de dijk maar iets de polder in. Het fort (gebouwd 1910-1912) is een latere aanvulling op het oorspronkelijke plan voor de Stelling. Het sluit de accessen van Nekker- en Volgerweg af, en beschermt de nabijgelegen inundatiesluis. De houten fortwachterswoning is nog aanwezig.

36. Fort Benoorden Purmerend

Het fort ligt aan de Ringdijk van droogmakerij de Beemster ter afsluiting van enkele wegen en dijken. De bomvrije gebouwen dateren uit ca. 1910-1912. De fortwachterswoning is nog aanwezig. De omgeving is door de aanleg van de A7 drastisch veranderd. Het fort is in gebruik bij een wijnimporteur en een restaurant.

37. Fort bij Kwadijk

Het verdedigbaar aardwerk van het fort werd aangelegd in 1895. De bebouwing is nooit voltooid, vanwege het uitbreken van WO I. Het fort was bedoeld ter afsluiting van de huidige Zeevangsdijk en de spoorweg. Het uitgevoerde deel is in 1962 verwijderd en het terrein werd als weiland in gebruik genomen. De houten fortwachterswoning en houten genieloods zijn wel gebouwd en bestaan nog.

38. Fort bij Edam

In 1912 werd het fort gebouwd om de toenmalige Zuiderzeedijk af te kunnen sluiten en ter bescherming van de Zeesluis te Edam. De houten fortwachterswoning en dito genieloods zijn intact, evenals een zeldzame kokerschietsbaan (1951) Het fort is eigendom van Staatsbosbeheer.

39. Werk aan het IJ op het Vuurtoreneiland voor Durgerdam

Fort, gebouwd op een eiland dat in de 18e eeuw voor Durgerdam was aangelegd t.b.v. de kustverlichting. Daarna ingericht als een van de Posten van Krayenhoff en in 1896 bebouwd voor de Stelling. Het fort diende ter afsluiting van de toegang tot Amsterdam. Het is

eigendom van Rijkswaterstaat en in gebruik als vuurtoren en als woning.

www.stelling-Amsterdam.org

40. Liniedijk

De liniedijk wordt grotendeels gevormd door polderdijken en -kades, en enkele speciaal voor de Stelling aangelegde dijklichamen, zoals de Geniedijk in de Haarlemmermeerpolder.

www.forten.info/catalogus/svdh

41. Inundatiegebied

42. Inundatiekanalen

De wateraanvoer ging via diverse riviertjes, poldervaarten en het IJsselmeer. Het Noordzeekanaal, de noordelijke Vecht en het Voorkanaal langs de Geniedijk kunnen als inundatiekanalen worden beschouwd.

X Bronnen

Atlas van historische vestingwerken in Nederland, delen IIIb Noord-Holland, IIIa Utrecht, uitgave Stichting Menno van Coehoorn

Bosma, K., (red.) De Stelling van Amsterdam; cultuurhistorie en landschapsarchitectuur. Rotterdam 1994 (bijlage Blauwe Kamer 1994/2).

Een langzame buitenring (in de snelle metropool), ruimtelijke strategie voor de Stelling van Amsterdam, H+N+S Landschapsarchitecten Utrecht 2001.

Kant, P., e.a. De Stelling van Amsterdam, vestingwerken rond de hoofdstad 1880-1920. Beetsterszwaag z.j.

Provinciaal Bestuur Noord-Holland, Concept-register Stelling van Amsterdam, 5 delen. Haarlem 1990-1992.

De Stelling van Amsterdam, een provinciale beleidsvisie, ontwerp. Haarlem 1987.

Vesters, P., De Stelling van Amsterdam, Harnas voor de hoofdstad. Utrecht 2003.

Visser, H.R. en J.S. Van Wieringen, Kazematten in het Interbellum. Utrecht/Amsterdam 2002.